

Знахідки крем'яних виробів свідчать про те, що долина Сугукля була заселена людиною ще наприкінці раннього палеоліту. Досі відомостей про пам'ятки епохи палеоліту з цього району степової України не були відомі. Виявлені пункти, безперечно, доповнюють дані про палеолітичну епоху Північного Причорномор'я, а знайдені матеріали будуть використані в створюваному краєзнавчому музеї м. Бобринець.

Д. Я. ТЕЛЕГІН, Г. А. САМЕСЬКО

Обследование археологических памятников в долине р. Сугукля

Резюме

На побережье р. Сугукли, правого притока р. Ингул, в границах Бобринецкого района Кировоградской области за последние годы обнаружено много находок разных эпох. Выделяются кремневые изделия, которые можно датировать каменным веком.

Находки кремневых изделий свидетельствуют о том, что долина Сугукли была заселена человеком еще в конце раннего палеолита.

В. Г. БОРОДУЛІН

Залізоплавильний горн із Старого Салтова

Залишки залізоплавильного горна¹ було виявлено навесні 1970 р. в урвищі берега Печенізького водосховища на південний схід від с. Старий Салтів Вовчанського району Харківської області. Великі шматки стінок горна відкрилися на глибині 0,35 м внаслідок руйнування берега водами водосховища, тому невеликий культурний шар на місці знахідки і в селищі, яке до нього прилягає, дуже пошкоджений.

Значна кількість великих уламків стінок горна дала можливість зробити його повну реконструкцію (рис. 1).

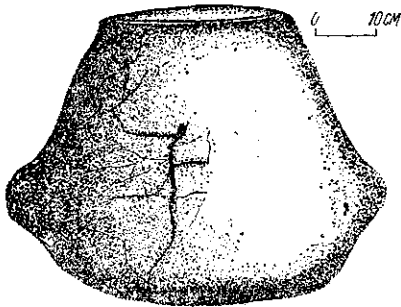

Рис. 1. Реконструкція загального вигляду залізоплавильного горна.

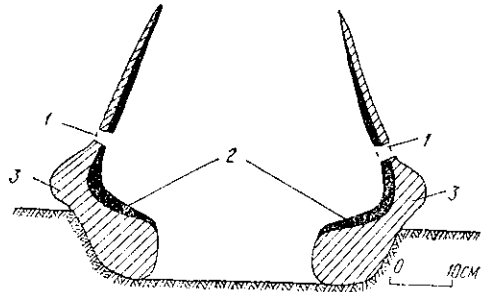

Рис. 2. Розріз залізоплавильного горна.

Під час розчистки та розбирання вдалося з'ясувати, що сиродутний горн мав наземну конструкцію; він майже увесь знаходився на поверхні і лише частина була заглиблена приблизно на 8—10 см у землю. Нижня частина горна була в плані еліпсоподібною, витягнутою з північного сходу на південний захід. У розрізі він мав трапецієподібну форму (рис. 2).

Стінки горна виготовлено із темно-сірої, добре випаленої глини, зі значними домішками піску. Середня товщина стінок біля основи горна становить 5—7 см. Доверху її товщина значно зменшується: на висоті 0,25 м вона дорівнює 3—3,5 см, а в самій верхній частині, біля горловини, товщина стінки становить близько 1 см.

Нижній розмір горна з зовнішнього боку дорівнює $0,6 \times 0,35$ м, а з внутрішнього — $0,48 \times 0,21$ м. Догори горн поступово звужується і на половині висоти має зовнішні розміри $0,45 \times 0,25$ м, закінчуючись майже вертикальною горловиною, яка має форму витягнутого овала розмірами $0,35 \times 0,18$ м.

Горн зберігся на висоту $0,55$ м. Судячи за досить тонкими верхніми стінками (не більше $0,8$ см), його початкова висота не перевищувала $0,65$ — $0,70$ м.

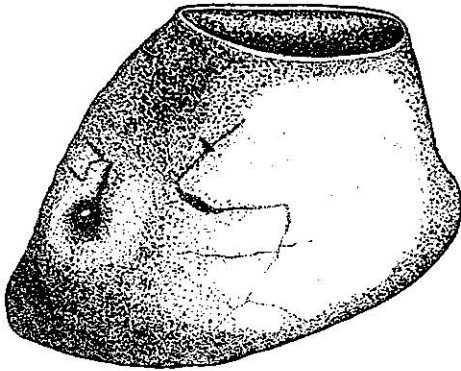

Рис. 3. Залізоплавильний горн (вигляд на дуттьове сопло).

У нижній частині горна на висоті $0,18$ м від основи був зроблений невеликий отвір для дуттьового сопла діаметром $1,4$ см (рис. 3). Безсумнівно, що такий же отвір для нагнітання сирого повітря знаходився і з протилежного боку, де на одній із стінок, що збереглася, знаходиться заокруглення діаметром до $1,5$ см (другий фрагмент стінки горну із залишком отвору не зберігся).

Привертає увагу порівняно малий діаметр отворів для сопел. Це, можливо, пояснюється тим, що через менший отвір потік повітря проходить більш спрямовано і набагато потужніше і тим самим температура в такому горні піднімається до необхідної значно швидше, ніж у сиродутних горнах з соплами великих діаметрів.

Трохи нижче отворів для сопел стінка горна потовщується, утворюючи кульолодібні виступи діаметром 13 — 15 см. Визначити форму, розміри і матеріал, із якого виготовлені сопла, неможливо через їх відсутність на місці знахідки горна. Беручи до уваги заглаженість отворів та їх маленький діаметр, можна припустити, що для сопел могли використовуватися трубчасті кістки тварин, які для підвищення вогнетривкості покривалися глиною.

Внутрішня поверхня стінок горна дуже обпалена та ошлакована. Особливо товстий шар простежувався в нижній частині, де його товщина місцями досягає 4 — 6 см. У верхній частині горловини він взагалі відсутній. На одному із великих шлаків знаходилися грудки невідновленої залізної руди і залишки деревного вугілля.

Добра збереженість, сильна обпаленість піску в місці розташування горна, значна ошлакованість стінок і велике скупчення шлаків наводять на думку, що горн використовувався багаторазово: в урвищі берега під горн робився невеликий підкоп, через який легко виймалася вибита з горна криця. Так само була виїнята й остання криця, в зв'язку з чим в донній частині утворився отвір діаметром 20 — 22 см.

Крім залишків горна і численних шлаків, на місці знахідки в прошарку темного обпаленого піску знайдено фрагменти кераміки

Привертає увагу порівняно малий діаметр отворів для сопел. Це, можливо, пояснюється тим, що через менший отвір потік повітря проходить більш спрямовано і набагато потужніше і тим самим температура в такому горні піднімається до необхідної значно швидше, ніж у сиродутних горнах з соплами великих діаметрів.

Трохи нижче отворів для сопел стінка горна потовщується, утворюючи кульолодібні виступи діаметром 13 — 15 см. Визначити форму, розміри і матеріал, із якого виготовлені сопла, неможливо через їх відсутність на місці знахідки горна. Беручи до уваги заглаженість отворів та їх маленький діаметр, можна припустити, що для сопел могли використовуватися трубчасті кістки тварин, які для підвищення вогнетривкості покривалися глиною.

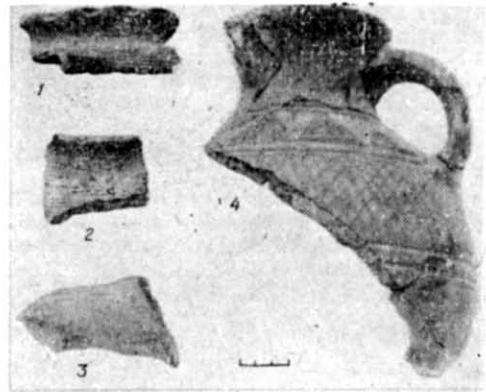

Рис. 4. Уламки кераміки з місця знахідки залізоплавильного горна поблизу с. Старий Салтів.

салтівської культури, а також уламки середньовічних амфор, що дає можливість датувати горн VIII—X ст. (рис. 4).

Залишки горнів, які відносяться до VIII—X ст., були зафіксовані на одношаровому селищі поблизу м. Вовчанська². Але в опублікованому повідомленні, на жаль, не описана їх будова і до того ж всі вони помилково віднесені до горнів ямного типу.

Б. А. Шрамко, який проводив дослідження Вовчанського селища, виявив тут сиродутний горн наземної конструкції і датував його часом салтівської культури³.

Горн, аналогічний описаному за формою та розмірами, був знайдений неподалік Нової Покровки, який згідно зі стратиграфічними умовами датовано проміжком часу від пізньоскіфської доби до кінця I тисячоліття н. е.⁴

Сиродутний горн із Старого Салтова привертає особливу увагу. Ця знахідка ще раз свідчить про широке поширення у салтівських племен місцевого залізоплавильного виробництва та металообробного ремесла.

Добра збереженість горна, яка дала можливість зробити його реконструкцію, збільшує цінність знахідки.

В. Г. БОРОДУЛИН

Железоплавильный горн из Старого Салтова

Резюме

Публикация посвящена описанию и реконструкции сиродутного горна, исследованного рядом с селищем салтовской культуры у с. Старый Салтов.

Публикуемый горн с небольшими дутьевыми отверстиями был наземной конструкции и, судя по значительной ошлакованности стенок, большому скопленению шлаков и сильной обожженности почвы, использовался неоднократно.

Наличие фрагментов керамики салтовской культуры, а также обломков средневековых амфор позволяет датировать горн VIII—X вв.

Хорошая сохранность находки дополняет наши представления о конструкции сиродутных горнов второй половины I тыс. н. э.

¹ Фонди Харківського історичного музею, № 107/1, інв. № 19634.

² *Евстропов Н. И.* Городище и селища возле г. Волчанска. — СА, 1958, № 4, с. 206.

³ *Шрамко Б. А.* Отчет о раскопках и разведках скифо-славянской археологической экспедиции в 1966 г. — НА ИА АН УССР, 4558, 1966/66.

⁴ *Брайчевская А. Т.* Железоплавильный горн в Новой Покровке. — КСИА АН УССР, 1956, вып. 6, с. 66.